

Anna Perälä, *Boktryckarnas ädla konst. Persondikter 1605–1764*
(Helsingfors/Stockholm: Svenska Litteratursällskapet
i Finland, 2023). 256 s.

Valborg Lindgärde, Bjärred

Var och en som ägnar sin uppmärksamhet åt litteratur tryckt i det svenska riket under äldre tid känner till namn som Keyser, Merckell, Wankijf och Horrn. Själv hör jag till dem som kan sitta med ett äldre tryckalster och fundera över hur det såg ut i deras tryckeri, hur man gick tillväga, förundras över att det så sällan blivit fel, ana yrkesskickligheten bakom trycket, antingen det är stora postillor eller enklare tillfällesskrifter.

En som vet mycket om boktryckarkonsten och dess utövare är Anna Perälä, bokhistoriker i Helsingfors. Nu föreligger i tryck hennes bok *Boktryckarnas ädla konst. Persondikter 1605–1764* (2023) och det är bara att glädjas. Persondiktandet var ordentligt utbredd under denna tid, och det material som Anna Perälä samlat är intressant i många avseenden. Bokens titel är välfunnen; det var verkligen fråga om en ädel konst, utövad med yrkesstolthet av kunnigt folk under en ofta påfallande lärd boktryckare, och när nu såväl avsändare som adressat befann sig inom näringen kan man förmoda att man önskade lägga ner extra omsorg och kostnad på ett tilltalande tryck. Det kunde vara den röda tilläggsfärgen, tidstypisk och fördyrande, liksom utsökta typografiska arrangemang. Detta framgår förtjänstfullt av de många illustrationerna. Det påkostade trycket kunde vara en hedersbetygelse men det kunde även fungera som reklam för ett nytt tryckeri eller ett gammalt som införskaffat nya typer (s. 105, 120 f.).

Anna Perälä har ett påfallande rikt material, 281 tryck med dikter, ibland flera dikter i samma tryck, med anledning av olika tillfällen – det heter ju tillfällesdikt! – i en boktryckares liv. Det kunde vara under utbildningens etapper, det kunde

<https://doi.org/10.7557/4.7691>

Copyright: © 2024 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

vara vid bröllop, vid dödsfall eller begravningshögtid liksom vid namnsdagar eller nyår.

Låt oss börja med utbildningen. ”Från lärling till boktryckare” är rubriken på detta första kapitel. Här ges en kortfattad men viktig bakgrundsteckning till yrkets utövande i vårt land. Vägen gick från lärling till att bli kornut och därpå, efter en högtidlig postulatsceremoni, en ”riktig” boktryckargesäll. Det var till detta tillfälle, då gesällen också bekransades som ett slags lärdomstecken, det skrevs gratulationsdikter.

Vi möter här, som framgår, främmande ord och begrepp som inte omedelbart låter sig förstås. Vad var exempelvis en kornut? Det var en blivande gesäll, efter lärlingstiden. Detta kapitel är ovärderligt och förklarande fotnoter en stor hjälp. Ett och annat ord gick jag bet på, bland annat ”stor missal” (s. 121), men numera med en mobiltelefon till hands är hjälpen nära. Det var ”ett slags grov boktrycksstil varmed förr mässböcker trycktes” (SAOB).

Persondikterna till boktryckare vid tillfällena som giftermål och dödsfall har givit anledning att korrigera äldre biografiska uppgifter. ”Utgående från uppgifter i persondikterna kan jag sammanfattningsvis konstatera”, skriver Anna Perälä efter att ha lagt ett pussel med persondikter vid skilda tillfällena till Lars Larsson Wall [Wald] och Lars Hansson Wall, varvid de båda nu hamnar rätt i tid och plats (s. 130–132). Så är det med tillfällesdikterna generellt. I synnerhet när det gäller kvinnorna, som inte sällan blivit osynliga i biografiska förteckningar, ger detta slags texter kompletterande och korrigerande data.

Att få låna Anna Peräläs skarpa blick är en förmån. ”Av typografin att döma” kan det heta och hon ser vilket tryckeri som svarat för ett tryck. Och hon kan konstatera att en trästock blivit skadad och kanske när. En kortfattad notis att en och samma trästock tycks ha vandrat med lärling, gesäll, boktryckare, kanske från Tyskland, över Danmark till Åbo eller Stockholm ger ett lätt hisnande perspektiv (s. 67, 91 och 142). Eller att det syns på de icke rengjorda typerna eller ojämnt fördelad färg när slarv och kanske brådska tagit överhanden. Det krävdes noggrannhet och stolthet i ett tryckeri. Och det krävs en tränad blick för att se det i efterhand.

Det är en glädje att läsa denna bok. Den är väl och smidigt översatt, ja, lite elegant av Heidi Granqvist, som är en tränad översättare av litteratur från finska till svenska. Nu vet jag att Anna Perälä väl behärskar svenska, i tal som i skrift, men jag vet också att det inte är hennes första språk. Jag måste därför beundra hennes förmåga att läsa äldre, ofta något svårtydd svensk text, men ibland undrar jag om det inte blivit fel. En del bokstäver är i frakturstil inte så lätta att skilja från varandra, s och f exempelvis, eller å och ä liksom r och x. Kanske skall man läsa ’sinn’ (tillfälle) och inte ’finn’ i ett citat på sidan 38? Eller ’bå[de] för och efter’ på

sidan 45? Och något begripligare blir den aningen svårtydda strofen på sidan 171 om man läser 'wexa' och 'lexa' i stället för 'wera' och 'lera'. Äldre svenska ord kan också spela ett spratt vad gäller innebörden, som verbet 'förlåta'. En gång hade ordet den dubbla betydelsen att övergiva och tillgiva, och sammanhanget får avgöra vad som gäller, som (s. 147) i Guds relation till människan, snar att förlåta / tillgiva, sen – enligt löftet aldrig – att övergiva.

En anledning till att denna bok är så lärorik och intressant är att författaren inte lämnar något tillfälle osökt att fördjupa och förklara sammanhang och företeelser. Det kan visserligen bli fel, som när det gäller en postulatsdikt 1730, ett år som uttryckligen enligt dikten var ett jubelår (s. 175). Nu är jubelår en företeelse med gammaltestamentlig klang, ett år som utlystes även i ett protestantiskt land som Sverige när något särskilt skulle firas. Så skedde just detta år 1730 då man högtidlighöll tvåhundraårsminnet av att Augsburgska bekännelsen överlämnades till kejsare Karl V vid riksdagen i Augsburg. Det blev ett år med många festligheter och det hade säkerligen militärmusikern Olof Lindsteen, diktens författare, många tillfällen att observera. Nu kan man som läsare vara närmast tacksam över att Anna Perälä inte fastnade för denna förklaring. Hennes förmodade tolkning förmedlar nämligen en väl så intressant information om ett segdraget arbete med att fastställa Boktryckar-Societetens stadgar.

Mycket mer kunde sägas om denna informationstäta och intresseväckande bok. Det finns åtskilligt att uppskatta, exempelvis en utmärkt förteckning över persondikternas författare och att förteckningen på citerade persondikter tar med hela den text som står på titelbladet med all den information som där ges.

Med denna bok har Anna Perälä med forskarens nyfikenhet arbetat vidare på sitt viktiga bidrag "Werket prisar Mästaren. Tillfällesdikter till boktryckare och konstförvanter" i *Att dikta för livet, döden och evigheten* (2020). Det är bara att tacka.